

Liczba podwójna

Autor: Halina Karaś

{smoothgallery image=M901.gif&title=Leksykon&caption=Formy liczby podwójnej (dualne) czasowników. Oprac. A. Krawczyk-Wieczorek na podstawie: Dejna 96, 97, Kucala 94.}Liczba podwójna (łac. dualis ‘podwójny’ ‘duo ‘dwa’) to specjalna kategoria gramatyczna, z własnym zasobem końcówek, używana na oznaczenie dwóch jednostek. Odziedziczona została z języka prasłowiańskiego i w polszczyźnie była żywotna do końca XVI w. Proces całkowitego zaniku liczby podwójnej, który zaszedł w języku ogólnym, nie do końca dokonał się w gwarach. Na niewielkim terytorium zachowały się formy liczby podwójnej odrębne od liczby mnogiej, a na znacznie większym obszarze formy dualne wyparły formy lmn., przejąwszy ich funkcje. Najczęściej zachowały się formy dualne czasowników, rzadziej zaimków, wyjątkowo rzeczowników. Charakterystyczne dla liczby podwójnej do dziś zachowane w gwarach końcówki czasownikowe to *wa* w 1. os., *ta* w 2. os. czasu teraźniejszego i trybu rozkazującego, *śwa*// *źwa* w 1. os., *śta* w 2. os. czasu przeszłego. Formy *niesiewa*, *nieśwa*, *gotujewa*, *gotujwa* stosowane wyłącznie w odniesieniu do dwu osób (do większej liczby *niesiemy*, *nieśmy*) występują dziś już sporadycznie w części gwar centralnych, na zachodniej Lubelszczyźnie, koło Tarnobrzega, Puław, Włoszczowej, Kielc, Miechowa, zaś formy typu *nieśliśwa*, *łobwiązaliśwa* – w Lubelskiem, Sandomierskiem, na południu Mazowsza, *robiąźwa* notowano dawniej w okolicach Tarnobrzega, Sandomierza, Puław. W wyniku kontaminacji (skrzyżowania) końcówek liczby podwójnej i liczby mnogiej powstały końcówki *ma*, *śma*: *siedzima*, *siedzieliśma* // *siedzieliźma*. Końcówek *(ś)wa*, *(ś)ta*, *(ś)ma* używa się powszechnie w znaczeniu liczby mnogiej w czasie teraźniejszym, czasie przeszłym i w trybie rozkazującym na znacznych obszarach Małopolski i Mazowsza (zob. Formy 1. os. lmn. czasu teraźniejszego, Formy 2. os. lmn. czasu teraźniejszego, Formy 1. os. lmn. czasu przeszłego, Czas teraźniejszy, Czas przeszły, Tryb rozkazujący). Podobny zasięg jak formy dualne czasowników mają też formy liczby podwójnej zaimków: *naju*, *nama* oraz *waju*, *wama*, choć zakres występowania form liczby podwójnej tych zaimków jest różny, mianowicie czasem już tylko *naju*, *nama* tworzą opozycję z *nas*, *nam*, podczas gdy *waju*, *wama* są używane w znaczeniu lmn., a *was*, *wam* wyłącznie w zwrotach grzecznościowych (zob. Pluralis maiestaticus). W rzeczownikach formy liczby podwójnej w pierwotnym znaczeniu zachowały się jedynie w celowniku i narzędniku w gwarze lasowskiej, np. *dać psoma* ‘dwu psom’ (i na Kaszubach). Na większym terenie występują końcówki N. wywodzące się z liczby podwójnej: *ama*, *oma*, *ma* w funkcji liczby mnogiej, choć różni je zakres użycia w poszczególnych rodzajach, a nawet w poszczególnych wyrazach (zob. Narzędnik liczby mnogiej). Por. Archaizmy fleksyjne, Odmiana rzeczowników, Odmiana zaimków.